

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 17 (2011)

Onur Yildirim. Diplomacy and Displacement. Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934 [Διπλωματία και Έκτοπιση. Επανεξετάζοντας την τουρκο-έλληνη ανταλλαγή των πληθυσμών

Δημήτρης Καμούζης

doi: [10.12681/deltiokms.31](https://doi.org/10.12681/deltiokms.31)

Copyright © 2015, Δημήτρης Καμούζης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καμούζης Δ. (2011). Onur Yildirim. Diplomacy and Displacement. Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934 [Διπλωματία και Έκτοπιση. Επανεξετάζοντας την τουρκο-έλληνη ανταλλαγή των πληθυσμών. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 17, 339–342. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.31>

Onur Yıldırım, *Diplomacy and Displacement. Reconsidering the Turco-Greek Exchange of Populations, 1922-1934* [Διπλωματία και Έκτόπιση. Έπανεξετάζοντας την τουρκο-έλληνική ανταλλαγή των πληθυσμών, 1922-1934], Νέα Ύορκη & Λονδίνο, Routledge, 2006, 309 σελ.

Ἐπὶ σειρά ἐτῶν ἡ παραγωγή μελετῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία ὑπῆρξε πενιχρὴ μὲ φωτεινὲς ἐξαιρέσεις τὴν πρώτη ἱστορικὴ προσέγγιση τοῦ ζητήματος ἀπὸ τὸν Στέφανο Λαδᾶ (S. P. Ladas, *The Exchange of Minorities. Bulgaria, Greece and Turkey*, Νέα Ύορκη, The Macmillan Co, 1932) καὶ τὴν ἀποτίμησι τῶν ἐπιπτώσεῶν τῆς στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν Δημήτριο Πεντζόπουλο (D. Pentzopoulos, *The Balkan Exchange of Minorities and Its Impact Upon Greece*, Παρίσι, Mouton & Co, 1962). Κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία ἡ ανταλλαγὴ ἤλθε στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ παρατηρήθηκε ἀξιοσημεῖωτη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα, μὲ κυριότερους τοὺς ἑξῆς συλλογικοὺς τόμους: α) R. Hirschon (ἐπιμ.), *Crossing the Aegean: An Appraisal of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, Ὁξφόρδη, Berghahn Books, 2003· β) M. Pekin (ἐπιμ.), *Yeniden Kurulan Yaşamlar. 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, Κωνσταντινούπολη, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005· γ) K. Τσιτσελίκης (ἐπιμ.), *Ἡ ἑλληνοτουρκικὴ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν. Πτυχὲς μίας ἐθνικῆς σύγκρουσης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Κριτική, 2006· δ) S. Akgönül (ἐπιμ.), *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics*, Κωνσταντινούπολη, İstanbul Bilgi University Press, 2008.

Κοινὸ γνώρισμα καὶ τῶν τεσσάρων αὐτῶν ἐκδόσεων εἶναι ὅτι συγκεντρώνουν κυρίως μελέτες Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀκαδημαϊκῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προσφέρουν μία ἐν πολλοῖς ἰσορροπημένη καὶ πολυφωνικὴ παρουσίασι τῶν διαφορετικῶν πτυχῶν τῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἀνταλλαγῆς. Καὶ ἐδῶ ἔγκειται ἡ διορατικότητά τοῦ Onur Yıldırım καὶ ἡ πρωτοτυπία τῆς ἐργασίας του. Ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὸ βιβλίον του βασίζεται στὴ διδακτορικὴ του διατριβή, ποὺ ἐκπονήθηκε στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Πρίνστον καὶ ὀλοκληρώθηκε τὸ 2002, ἀντιλαμβανόμεσθε ὅτι ὁ συγγραφέας ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἐντόπισαν τὸ κενὸ στὴν τουρκικὴ, ἑλληνικὴ καὶ ξένη βιβλιογραφία καὶ ἀφουγκράστηκαν τὴν ἀνάγκη ἐπανεξέτασι τοῦ θέματος.

Ἡ μονογραφία του βασίζεται τόσο σὲ ὕλικό ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα, κυρίως τὸ Ἀρχεῖο τῆς Πρωθυπουργίας (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), τὸ Ἀρχεῖο τῆς Τουρκικῆς Ἐθνοσυνέλευσης (TBMM Arşivi) καὶ τὸ Ἀρχεῖο τῆς Διεύθυνσης Στρατιωτικῆς Ἱστορίας καὶ Στρατηγικῶν Μελετῶν (Askeri Tarih ve Stratejik Etüdüler Başkanlığı), ὅσο καὶ στὰ ἔγγραφα καὶ τίς ἐκδόσεις τοῦ Διπλωματικοῦ καὶ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδας. Ὁ συγγραφέας, ὅμως, χρησιμοποιεῖ καὶ πηγές ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα καὶ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, τὸ ὁποῖο, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, παραμένει ὁ χῶρος διαφύλαξης τῶν πιὸ πολύτιμων συλλογῶν μὲ μαρτυρίες καὶ τεκμήρια τῶν Ἑλλήνων προσφύγων πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ.

Ἡ μελέτη χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Τὸ πρῶτο μέρος τιτλοφορεῖται «Diplomacy» («Διπλωματία») καὶ ἐστιάζει στὴ στρατηγικὴ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας κατὰ τὴ διάρκεια τῶν διαπραγματεύσεων στὴ Διάσκεψη Εἰρήνης τῆς Λωζάννης. Ἐμφαση δίνεται στοὺς ἐσωτερικοὺς παράγοντες ποὺ ἐπηρέασαν τὴν πολιτικὴ τῶν δύο χωρῶν πρὶν καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διάσκεψης, καθὼς καὶ στοὺς πρωταγωνιστὲς τῶν συνομιλιῶν, Ἐλευθέριο Βενιζέλο καὶ Ἰσμετ Ἰνονοῦ. Τὸ δεύτερο μέρος, μὲ τίτλο «Displacement» («Ἐκτόπιση»), συνιστᾷ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ Yıldırım στὸ ζήτημα τῆς ἀνταλλαγῆς. Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει τὸ ἑλληνοτουρκικὸ Σύμφωνο Ἀνταλλαγῆς, τίς δοκιμασίες τῶν προσφύγων σὲ σχέση μὲ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὶς χῶρες προορισμοῦ καὶ τὸ ρόλο τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν διαχείρισης καὶ ἀποκατάστασης τῶν ἀνταλλαγέντων πληθυσμῶν. Προπαντός, ὅμως, ἀναδεικνύει τὸ ἐλλιπὲς μελετημένο ζήτημα τῶν μουσουλμάνων προσφύγων. Ὁ Yıldırım δὲν υἱοθετεῖ τὴν καθιερωμένη ἄποψη περὶ μὴ ἐπιβάρυνσης τῆς Τουρκίας ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ. Ἀντιθέτως, ὑποστηρίζει μὲ τρόπο πειστικὸ ὅτι τὸ πρόβλημα τῶν προσφύγων ἦταν ἐξίσου μεγάλο καὶ δισεπίλυτο γιὰ τὴν Ἄγκυρα ὅσο καὶ γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ ἐξηγεῖ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους αὐτὸ τὸ γεγονός ἀγνοήθηκε ἢ παρερμηνεύθηκε ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐθνικὴ ἱστοριογραφία.

Συνολικῶς ὁ Yıldırım παραμένει συνεπὴς στὸ στόχο του ποὺ εἶναι ἀφενὸς νὰ εἰσαγάγει τὴν ἑλληνοτουρκικὴ ἀνταλλαγὴ καὶ ἰδιαίτερα τὸ προσφυγικὸ ζήτημα στὴν Τουρκία ὡς ἐρευνητικὸ ἀντικείμενο τῆς νεότερης τουρκικῆς ἱστοριογραφίας καὶ ἀφετέρου νὰ ἐντάξει στὴ γενικότερη ἀνάλυση τοῦ

θέματος τὸ ρόλο τῆς τουρκικῆς πλευρᾶς στὴ διαδικασία λήψης ἀποφάσεων πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ. Ὁ συγγραφέας ἀνήκει σὲ μιὰ νεότερη γενιὰ Τούρκων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι θέλησαν νὰ ἀνατρέψουν τὴ μονομέρεια τῆς τουρκικῆς ἱστοριογραφίας σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς ἑλληνοτουρκικὲς σχέσεις, μὲσω τῆς χρήσης νέων μεθολογικῶν ἐργαλείων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα συγκαταλέγεται καὶ ἡ γνώση, ἐκτὸς τῶν κυριότερων δυτικῶν γλωσσῶν, τῆς ἐλληνικῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς πολυγλωσσίας (τουρκικά, ἑλληνικά, ἀγγλικά, γαλλικά) καὶ τοῦ μεθοδολογικοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ Yildirim εἶναι ἓνα βιβλίο καλογραμμμένο καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ ἰδεολογικὰ φορτισμένες ἐκφράσεις καὶ ἀπλουστεύσεις παλαιότερων ἱστορικῶν προσεγγίσεων.

Ὡστόσο, εἰδικὰ στὸ πρῶτο μέρος, κάποια ζητήματα τίθενται ἀκροδιγῶς καὶ στεροῦνται τῆς ἀπαραίτητης ἀνάπτυξης, καθιστώντας τὸ κείμενο ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη ἀναλυτικὰ ἀνισοβαρές. Ἐπιπλέον, ἂν καὶ ὁ Yildirim ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου του βασίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ σὲ προφορικὲς μαρτυρίες Μικρασιατῶν προσφύγων, αὐτὸ δὲν ἐπαληθεύεται στὴν τεκμηρίωση. Ἀντίθετα, ὑπάρχουν μόνο δύο παραπομπὲς σὲ τέσσερις φακέλους τοῦ Ἀρχείου Προφορικῆς Παράδοσης τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν καὶ αὐτὲς μὲ ἑλλιπῆ βιβλιογραφικὴ ἀναφορά. Σὲ μιὰ βιβλιογραφία ποῦ πλαισιώνει μιὰ μελέτη σὰν κι αὐτὴ ἐπισημαίνονται ἐπίσης ἑλλείψεις ποῦ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν, ὅπως ἡ δίτομη *Ἔξοδος* μὲ τὶς προσφυγικὲς μαρτυρίες τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ τῆς κεντρικῆς καὶ νότιας Μικρασίας (*Ἡ Ἔξοδος*, τόμ. Α': *Μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τῶν Δυτικῶν Παραλίων τῆς Μικρασίας*, πρόλογος: Γ. Τενεκίδης, εἰσαγωγή-ἐπιλογὴ κειμένων-ἐπιμέλεια: Φ. Δ. Ἀποστολόπουλος, Ἀθήνα, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 1980, καὶ *Ἡ Ἔξοδος*, τόμ. Β': *Μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τῆς Κεντρικῆς καὶ Νότιας Μικρασίας*, εἰσαγωγή-ἐπιμέλεια: Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, ἐπιμέλεια: Γιάννης Μουρέλος, Ἀθήνα, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, 1982, ἀνατύπωση 2004) ἢ τὸ ἄρθρο τῶν Πασχάλη Κιτρομηλίδη καὶ Ἀλέξη Ἀλεξανδρῆ ποῦ ἐξετάζει τὰ δημογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐν λόγω ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ (P. M. Kitromilides & A. Alexandris, «Ethnic survival and forced migration: The historical demography of the Greek community of Asia Minor at the close of the Ottoman era», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 5 (1984-1985), σ. 9-44). Τέλος, θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔκδοση ἀδικεῖται ἀπὸ σωρεῖα λαθῶν στὴν ἀναγραφή ἑλληνικῶν ὄρων,

όνομασιῶν, ἀναφορῶν καὶ πηγῶν, γεγονὸς τὸ ὁποῖο ὑποδηλώνει ὅτι τὸ κείμενο δὲν ἔτυχε τῆς ἀνάλογης ἐπιμέλειας, τουλάχιστον σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν χρῆση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, πολλῶ δὲ μᾶλλον ὅταν ὁ συγγραφέας εἶναι γνώστης τῆς.

Ἀνεξάρτητα, ὅμως, ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀδυναμίες, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ Yildirim καλύπτει ἓνα σημαντικό κενὸ στῆ σχετικὴ βιβλιογραφία καὶ διαφοροποιεῖται οὐσιαστικὰ –ὅπως καὶ ἄλλες πρόσφατες μελέτες Τούρκων ἱστορικῶν– ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ τουρκικὴ ἱστοριογραφία, ἢ ὅποια εἶτε ἀγνόησε πλήρως τὴν ἱστορικὴ σημασία τῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἀνταλλαγῆς, εἶτε υἰοθέτησε τὶς κυρίαρχες ἀπόψεις τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸ θέμα. Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὁ στόχος ἦταν νὰ προβληθεῖ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν καὶ τὰ ἐπακόλουθά της ὡς ἐπιτυχία τοῦ νεοσύστατου τουρκικοῦ κράτους. Ἐντέλει, ὁ Yildirim ἀμφισβητεῖ αὐτὴ τὴν παγιωμένη ἀντίληψη καὶ ὡς ἐκ τούτου συμβάλλει στὴν κατανόηση τῆς ἀνταλλαγῆς ὡς μιᾶς ὀδυνηρῆς ἐμπειρίας ὄχι μόνο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Τουρκία.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΜΟΥΖΗΣ